

כתובה – דאורייתא או דרבנן

למסכת כתובות

יניב רוניק

הקדמה

שאלה אחת יסודית, אשר חורזת ונוגעת לסוגיות רבות במסכת כתובות, הינה מהו בעצם מקורו של תשלום הכתובה, האם זהו דין דאורייתא או תקנת חכמים. הגמרא מעלה בירור זה באופן מפורש במקומות בודדים בלבד, אך כפי שנראה בהמשך ישנם רמזים רבים לכך לכל אורך המסכת.

העלאת האפשרויות

לצד הדאורייתא, ניתן למצוא סימוך אחד מרכזי. בפרק חמישי¹ דנה הגמרא בשיטת רבי מאיר, הסובר² ש"כל הפוחת לכתולה ממאתים ולאמנה ממנה הרי זו בעילת זנות". אומרת הגמרא, כיון שמשמע מדבריו שתנאו בטל, ממילא מוכרח לומר שסובר שכתובה דאו', שהרי רק אדם שמתנה על מה שכתוב בתורה – תנאו בטל. מ"מ בסוגיה שם מובאת גם דעת רבי יהודה החולק עליו ואומר שיכול להתנות, וא"כ נצטרך לומר שסובר שיכול אדם להתנות על מה שכתוב בתורה, או שנאמר שאכן סובר שכתובה היא דרבנן.

מראה מקום נוסף ניתן למצוא בדעת רבן שמעון בן גמליאל. לקמן, פרק י"ג³, חלקו ת"ק ורשב"ג: אדם שנשא אישה במקום הקרוי קפוטקיא, שמטבעותיו גדולות ושוקלות יותר משל ארץ ישראל⁴, וגירשה בא"י – באילו מטבעות עליו לשלם לה את כתובתה? ת"ק סובר שישלם ממעות א"י, כיון שלדעתו כתובה דרבנן וע"כ הקלו בה, ואילו רשב"ג אומר שיתן לה מהמעות הגדולות, מתוך שגורס שכתובה הינה דין דאו' ולכן אזלינן בתר זמן השעבוד, כדרך כל שטרי חוב.

בדף י'. מובאת שוב דעת רשב"ג, ושם מיוחסת לו ברייתא: "כסף ישקול כמוהר הבתולות"⁵ – שיהא זה כמוהר הבתולות ומוהר הבתולות כזה, מכאן סמכו חכמים לכתובת אשה מן התורה". רשב"ג לומד את דין הכתובה מכך שהתורה משווה את קנס האונס לקנס המפתה, וקוראת להם בלשון "מוהר בתולים"⁶, משמע שיש תמורה בעד בתולי האישה, ומכאן המקור לתשלום כתובה. אלא שבדעת רשב"ג הנ"ל יש מקום לדון. תוסי' בסוטה⁷ מקשים מהגמרא שם (יובא אי"ה לקמן) על הדעה הסוברת שכתובה דרבנן, ובתירוצם מעירים שבעצם גם רשב"ג לא בא לומר ממש שכתובה דאו', אלא כוונתו רק להדגיש שיש לדין זה סמך מהתורה. ע"פ זה מבארים הם את לשון

---

¹ דף נ"ו:

² דף נ"ד:

³ דף ק"י:

⁴ רש"י שם ד"ה "מעות קפוטקיא".

⁵ שמות כ"ב, ט"ז.

⁶ כך ביאר רש"י את הלימוד, וראשונים אחרים ביארו בדרך שונה, ואכמ"ל.

⁷ דף כ"ז. ד"ה "אישי".

רשב"ג⁸ "מכאן סמכו חכמים לכתובת אשה מן התורה", ואומרים שאכן חז"ל רק סמכו דבריהם לפסוקים ולא ממש למדו מהם.

המצפה איתן⁹ מביא את דברי התוס' הנ"ל, וכותב עליהם "והוא דחוק". ואכן, בכל דברי הראשונים בסוגיות שנביא להלן, קשה למצוא עוד דעה הסוברת כן.

מקור אחד ישנו מ"מ, שהולך בכיוון של תוס'; בעל העיטור¹⁰ מזכיר את דברי רשב"ג ואומר שגם הוא לא התכוון לומר שכתובה דאו', אחרת איך יתכן שאם נשאה בא"י וגירשה שם ישלם לה במעות א"י, ואילו אם נשאה וגירשה בקפוטקיא ישלם לה כפי מטבעות אותו המקום¹¹? אלא צ"ל ע"כ שלכו"ע כתובה דרבנן, וחלקו רק האם מחמירים או לא (ולפי זה "דאורייתא" פירושו חומרא, שלא כפשוטו; ואולי נבארו כתוס', שאם יש סמך מהתורה ממילא יש מקום להחמיר).

מראי מקומות

מכאן ננסה לסקור סוגיות שונות במסכת, אשר מתוכן יישפך אור על בירורנו.

א. כתובות דף י'. – "חכמים תקנו להם לבנות ישראל לבתולה מאתים" וכו'

"איתמר, אמר רב נחמן אמר שמואל משום רבי שמעון בן אלעזר: חכמים תקנו להם לבנות ישראל לבתולה מאתים ולא למנה מנה, והם האמינוהו שאם אמר פתח פתוח מצאתי נאמן". כלומר, אם טוען אדם שמצא מיד לאחר נישואיו שאשתו בעולה היתה, נאמין לו (להפסידה כתובתה), ואע"פ שאין לו שני עדים; נאמנות זו היא מכח תקנה מיוחדת שתיקנו חז"ל, ויש בכוחם לתקן זאת, כיון שאין כתובה אלא דין דרבנן.

רבנו חננאל¹² מוכיח מכאן בפשטות שכתובה דרבנן, וכן כתב הר"ן¹³. גם הר"ף¹⁴, שהביא את הגמרא הנ"ל ולא העיר עליה דבר – נראה שפסק כן.

תוס' במקום¹⁵, לעומת זאת, מסכימים שסוגיה זו היא אליבא דמ"ד דרבנן, אך בפשט דבריהם פוסקים להלכה לא כן ואומרים שקי"ל כרשב"ג. השיטמ"ק¹⁶ חולק על הבנה זו בתוס', ואומר שגם ר"ת לא התכוון ממש לפסוק כרשב"ג, אלא רק ביאר שנהגו לכתוב בכתובה "דחזי ליכי מדאורייתא" (כפי שנאריך בהמשך) כדי להחמיר בדיני כתובה, ומתוך שישנה שיטה כזו החמיר העולם כמותה; כך מדויק מלשון ר"ת, שכתב "דסמכין ארשב"ג", ולא כתב "דפסקין כרשב"ג". ומ"מ מובאים בשיטמ"ק¹⁷ עצמו דברי הריטב"א, המבין את ר"ת כפשוטו.

⁸ המופיעה בדף י'.

⁹ על הגמרא בדף י'.

¹⁰ אות כ', כתובה.

¹¹ צ"ב מהי קושייתו, שהרי לרש"י שהבאנו לעיל אין לכאורה שום קושי, בכל דין דאו' נלך אחר שעת השעבוד! ואולי ר"ל שאם זהו דין דאו' צריך להחמיר תמיד. וצ"ע.

¹² הובאו דבריו בתוס' רא"ש כאן ד"ה "אמר רב נחמן".

¹³ דף ג': מדפי הר"ף, ד"ה "חכמים תקנו".

¹⁴ דף ג': מדפיו.

¹⁵ ד"ה "אמר רב נחמן".

¹⁶ ד"ה "ומכל מקום שמעין".

¹⁷ ד"ה "ומיהו הריטב"א".

בהמשך התוסי' נאמר כך: "ועוד אור"י, דלא קיימא לן כר"נ, דאשכחנא רב אשי דהוא בתראה דפליג עליה, כדמתרץ לקמן ברייתא (דף י"ב). תני כל שלא מושמש אינו יכול לטעון טענת בתולים, אלמא דחייש לשמא משקר". כלומר, ר"י מוכיח שאין הלכה כר"נ שהורה להאמין לאדם הטוען שמצא את אשתו בעולה, מתוך שרואים שרב אשי סובר שאם לא בדקו עדים את הבגד ששימשו בו – חוששים שמא אכן יש עליו דם והוא הסתירו.

מה בעצם בא ר"י להוסיף על דברי ר"ת? הרי כבר אמר ר"ת שדעת ר"נ נופלת מעיקרה, מתוך שהיא בנויה על הנחת יסוד מוטעית, שכתובה דרבנן! בתוסי' רא"ש נראה, שכוונת ר"י לתרץ איך יתכן לסמוך על רשב"ג ולפסוק נגד דברי ר"נ שהלכה תמיד כמותו, ועל כן אמר שרב אשי – שהוא בתראה – חלק עליו.

יתכן אולי לומר אחרת; ניתן לבאר שר"י חולק על ר"ת וסובר אכן שכתובה דרבנן, ועל כן צריך לומר שאעפ"כ אין הלכה כר"נ בעניין המסוים של פתח פתוח. ומ"מ ממבנה התוסי' נראה אולי לא כן, כיון שלאחר דברי ר"י מבארים תוסי' גמרא ביבמות, ממנה עולה קושיה על הפסיקה כרשב"ג, ובפשט הדברים נראה א"כ שלר"ת ור"י דעה אחת בעניין.

כיוון אחר, חדשני ומיוחד, מובא בשם "רב אחד" בחידושי רע"א¹⁸. אותו רב רוצה לבאר אחרת לגמרי את הגמרא, ולומר שכלל לא נאמר פה שכתובה היא בהכרח דרבנן. הגמרא עסקה בדברי ר"נ, ורצתה רק להדגיש שגם אם נאמר שכתובה דרבנן, וממילא יש מקום לומר שעשו חכמים חיזוק לדבריהם ולא נאמין לאותו אדם, אעפ"כ "חכמים תקנו... והם האמינוהו", וכ"ש אם כתובה דאוי' שאז נאמין לו.

אם נלך צעד אחד נוסף בכיוון זה, נוכל אף לומר שזו בעצם אולי כוונת ר"י; ר"י אולי מסכים שאכן כתובה דאוי', ועל כן מובן מבנה התוסי', ומ"מ סובר שר"נ לא בנוי דווקא על ההבנה שכתובה דרבנן, ודבריו יהיו נכונים לכאוי' גם לדעת רשב"ג – ועל כן נאלץ הוא לומר שבכ"ז אין הלכה כר"נ, מטעם אחר – שרב אשי חולק עליו.

הב"ש¹⁹ רוצה לטעון, שכיון שברור שדברי רב נחמן נפסקו להלכה – ממילא ברור שההלכה היא שכתובה דרבנן, אחרת אין מקום להאמין לאותו אדם כשני עדים. הים של שלמה²⁰ דוחה את ראייתו, ואומר שיש מקום להעמיד את דברי ר"נ גם למ"ד כתובה דאוי': מדאוי' – אם האישה דורשת כתובה מחויב בעלה לתת לה, אך אם לא עומדת על כך, וכ"ש אם התנה עמה שלא לתת לה – יכול לנושאה ללא כתובה. על גבי זה באו חכמים ותיקנו שאסור לשהות עם אישה בלא כתובה (כפי שנראה בהמשך), והם גם תיקנו להאמין לו אם יטען טענת פתח פתוח, אף שכתובה דאוי'.

נעיר כאן, שתלמידי רבנו יונה²¹ דוחים את ראיית ר"י מדברי רב אשי, ואומרים שבדף י' מדובר שלא משמשו כלל – ולכן נאמן, אין סיבה מיוחדת לא להאמין לו, ואילו רב אשי עסק במקרה שהעמידו לו שושבינין ובכ"ז קפץ ונכנס לשמש קודם שמשמשוהו, וכיון שהדבר חשוד – לא נאמין לו, וממילא אין סתירה בין הסוגיות.

ב. כתובות דף ק"י: – "לאפוקי מדרשב"ג"

¹⁸ דף י'. ד"ה "חזקה".

¹⁹ אה"ע סי' ס"ק י"ד.

²⁰ כתובות פרק א' סי' כ"ו.

²¹ הובאו בשיטמ"ק ד"ה "וזה לשון תלמידי ה"ר יונה".

בסמוך למחלוקת רשב"ג ות"ק שהזכרנו לעיל, מובאת ברייתא אשר לדברי הגמרא עניינה "לאפוקי מדרשב"ג".

ר"ת²² נוטה בפשטות רבה לפסוק כרשב"ג (למעט הסבר השיטמ"ק בו, לעיל), ע"פ הכלל המופיע במספר מקומות בש"ס²³ – "כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו".

ראשונים רבים חלוקים עליו; וביחס לכלל – אומר הרמב"ן²⁴, שכלל זה אינו תקף כאן כי "אין סומכין על הכללות", ועוד מוכיח ממספר סוגיות שכלל ספציפי זה אינו נכון. גם הר"ן שם²⁵ פוסק כת"ק, מתוך שיחיד ורבים הלכה כרבים, ואומר שהכלל הנ"ל אינו נכון אלא עד דאיכא טעמא לומר אחרת (וכמו בענייננו למשל, שפשט הגמרא בדף י' אינו כמותו).

ראשונים אחרים חולקים על ר"ת, מתוך שמסתמכים על דברי הגמרא "לאפוקי מדרשב"ג", שמשמע מהם שדבריו נדחו למסקנה; כך כתבו הר"י²⁶, התורי"ד²⁷ והר"ח¹². אלא שלראיה זו יש דחיות: הרא"ש²⁸ אומר, שיתכן שברייתא זו היא אליבא דת"ק ואכן רשב"ג חולק עליה, ועוד – במקומות רבים בש"ס מוזכרת לשון "לאפוקי" גם ביחס לדברים שנפסקו להלכה. והמרדכי²⁹ סובר שאין הלכה כברייתא הנ"ל, שהרי אין מתייחסים לסתם ברייתא במקום שיש מחלוקת במשנה³⁰.

ג. יבמות דף פ"ט. – "מאי טעמא תקינו לה רבנן כתובה"

הגמרא שם עוסקת באישה שהלך בעלה למדינת הים, ונישאה לאחר ע"פ עד אחד שאמר לה שמת בעלה. אחד מהדברים בהם קנסוה חכמים הוא שאין לה כתובה. מבארת הגמרא: "מאי טעמא תקינו לה רבנן כתובה, כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, הא (כלומר – אותה אישה) תהא קלה בעיניו להוציאה".

מוכיח הר"ן²⁴ מכאן שכתובה דרבנן – "תקינו לה רבנן כתובה".

תוס'י¹⁵ מביאים דברים אלו כקושיה על שיטתם שפסקו כרשב"ג, ומתרצים ששם עסקו באלמנה; כלומר, אלמנה (לשיטת תוס', ויבואר לקמן) כתובה לכו"ע דרבנן, והגמרא אמרה שלמה תיקנו רבנן כתובה במקום שתיקנו, דהיינו באלמנה, כדי שלא תהא וכו', הכי נמי תיקנו לה כאן שלא תהא לה כתובה כדי שתהא קלה בעיניו להוציאה.

צ"ע מה כוונת תוס'. משמע בדבריהם שאנו מנסים לגרום לו לגרשה ע"י שנפסדה כתובתה, כך הם מפרשים את לשון הגמרא "הא תהא קלה בעיניו להוציאה"; וקשה – שהרי הוא מחויב לגרשה, כי נישאה לשני אנשים יחד. זו לא רק המלצה טובה, אלא זהו דין גמור! בפשטות נראה היה לומר הפוך: כתובה דרבנן תמיד, הן באלמנה והן בבתולה, ותיקונה "כדי שלא תהא קלה" וכו', וממילא

²² דף י'. ד"ה "אמר רב נחמן".

²³ עיי גיטין דף ל"ח.

²⁴ דף ק"י: ד"ה "נשא אשה".

²⁵ דף ס"ה: מדפי הר"י, ד"ה "ולענין הלכה".

²⁶ דף ס"ה: מדפיו.

²⁷ על דף ק"י: ד"ה "ית"ר המוציאה".

²⁸ פרק אי סי' י"ט.

²⁹ סוף כתובות, סי' ש"ב.

³⁰ ע"פ יבמות דפים מ"ב-מ"ג.

במקום כזה שבו הוא מחויב לגרשה ממה נפשך, אין מקום עוד לתקנה זו ועל כן אין לה כתובה; אין זה מדין קנס מיוחד אלא כי אין כאן שום סיבה לתת כתובה³¹. הרמב"ם בפירושו המשניות שם³² מבאר, שאין לה כתובה משני הבעלים "לפי שהדת הוא שגרש אותה מהם בהכרח". נראה שרצונו לומר שלא כתוס': לא קנסוה כדי שתהא קלה בעיניו להוציאה, אלא מראש אין פה כלל דין כתובה, שכן הטעם "שלא תהא" וכו' אינו שייך פה, כיון שהוא מוכרח לגרשה. לפי זה יתכן לומר שכתובה היא אכן דרבנן.

ד. כתובות דף מ' – שיטת רבי אלעזר

בדף מ'. אומר ר"א במשנה, שיתומה שנתארסה ונתגרשה, אם נאנסה יש לה קנס. מסיקה שם הגמרא, שר"א סובר כר"ע רבו, אשר אומר שנערה כזו קנסה לעצמה. אומר התוס' רא"ש³³: הרי פוסקים שם הלכה כר"א, וא"כ צריך לברר: רבי יוסי הגלילי, בר פלוגתיה דר"ע, לומד³⁴ מהפס' "כְּמָהָר הַבְּתוּלָה"⁵ שיש השוואה בין דיני אונס לדיני מפתה, ואילו ר"ע עצמו לומד זאת מפס' "אשר לא אֶרְשָׁה"³⁵, ומה יעשו א"כ ר"ע ור"א עם "כְּמָהָר הַבְּתוּלָה"? מוכח שילמדו ממנו את דין הכתובה, כדברי רשב"ג, וא"כ יוצא להלכה שכתובה דאורייתא. הרא"ש עצמו, בהלכות²⁸, מעיר שלפי שיטת רש"י אין כאן הוכחה, כי רש"י מפרש שרשב"ג למד דבריו מהלשון "מהר" ולא מהשוואת אונס לכתובה, ובלשון "מהר" לא עסקו כלל ר"ע ור' יוסי הגלילי, וא"כ נפלה הראיה. אלא שמעיר ששיטת רש"י קשה בלשון הגמרא.

ה. ב"ב דף קל"ב: – "מקולי כתובה שנו כאן"

אומרת הגמרא: אישה שראתה את בעלה מחלק כל נכסיו לבניו ושתקה (ויש מ"ד שדווקא אם נתנה סודרה לעשות קניין לבנים או שהקנה הבעל לבנים על ידה) – איבדה כתובתה, מפני ש"מקולי כתובה שנו כאן", זו אחת מהקולות שעשו חכמים בדיני כתובה. הר"ן²⁴ מוכיח מלשון זו שכתובה דרבנן, כי אחרת לא שייך להקל בה. גם בכתובות ק"י:, ביחס למחלוקת רשב"ג ות"ק נאמר "מקולי כתובה שנו כאן", ושם בהמשך המשפט הוסיפו "קסבר כתובה דרבנן", וא"כ רואים שזהו עניין אחד. ניתן אולי לדחות ראיה זו ע"פ דברי הרשב"ם בב"ב³⁶, שאומר שכיון שיותר משהאיש רוצה לישא רוצה האישה לינשא³⁷ – לכן ניחא לה בכל דהו. נראה שכוונתו היא שהאישה מוכנה למחול, כיון שאינה תולה את נישואיה בתשלום הכתובה; יש לה עניין בנישואים עצמם, בניגוד לבעל חוב רגיל שסתם כך לא נאמר שמחל על חובו. יתכן לומר א"כ שכתובה היא אכן דאורייתא, ובכ"ז כיון שהיא

³¹ סוגיה מקבילה לעניין זה ניתן למצוא אולי לגבי בלאות בגדיה של אלמנה, שניתנים ליורשים. אומרת הגמרא (דף ס"ה: בכתובות) – סתם אישה בלאות בגדיה שלה, כי לובשת בשעת נידתה, וכדי שלא תתגנה על בעלה בימי טהרתה, אך באלמנה ניתן אותם ליורשים, שכן "הכא תתגני ותתגני". חלקו המפרשים האם פירוש הדבר שמעיקר הדין בלאות לאלמנה אלא שכאן אנו רוצים שתתגנה ולכן ניתן ליורשים, או שמעיקרא דדינא שייכים לבעל ורק משום גנאי ניתן לה, וממילא במקום בו לא שייך עניין הגנאי – ניתן ליורשין.

³² יבמות פרק י' משנה א'.

³³ דף י'. ד"ה "אמר רב נחמן".

³⁴ דף ל"ח:

³⁵ שמות כ"ב, ט"ו.

³⁶ שם ד"ה "ומקולי כתובה".

³⁷ ע"פ כתובות דף פ"ו.

מוחלת איבדה כתובתה, ואין זו סתם קולא שהקלו חכמים ללא טעם. לפי זה – "מקולי כתובה" פירושו שמבחינתה העניין קל יותר, היא לא מתייחסת לכך כאל הלוואה רגילה. אלא שבכתובות ק"י ודאי שלא נוכל לפרש כן, וק"ק לומר שישנם פירושים שונים למושג זה.

ו. כתובות דף פ"ב. – "לא אשכחן תנא דמחמיר תרי חומרי בכתובה"

הגמרא רוצה לומר, שא"א לשנות את הברייתא המובאת שם³⁸ אלא צ"ל שישנה טעות שם³⁹, כיון שלא מצינו תנא שמחמיר שתי חומרות בכתובה, והברייתא שם מבוססת על שתי חומרות – הן דברי ר"מ הסובר שמטלטלי משתעבדי לכתובה, והן דברי ר' נתן האומר שאדם הנושה בחברו מנה וחברו עצמו נושה באחר מנה – מוציאין מזה ונותנים לזה.

רש"י במקום⁴⁰ כותב בצורה ברורה שאינה משתמעת לשתי פנים: "דלא אשכחן תנא דאית ליה תרי חומרי בכתובה שהרי היא מדברי סופרים". כלומר, לא מדובר כאן על חומרות ספציפיות, אלא יש כאן כלל גורף, א"א שיהיו שתי חומרות יחד כיון שכתובה דרבנן. הר"ן⁴¹ לעומתו סובר ש"תרי חומרי" מכוון לשתי חומרות אלו דווקא, כלומר – לא מצינו תנא שנוקט את שתייהן, אך עקרונית יתכן לחבר שתי חומרות יחד. לדרך זו נוכל אכן לומר שכתובה דאוי, אם כי ראינו שהר"ן עצמו בדף ק"י לא סובר כן.

ז. סוטה דף כ"ז. – מקנין לנשים להפסידן כתובתן

הברייתא מביאה פס' "איש איש"⁴², שנכתב בפרשיית סוטה, ולומדת ממנו שאשת חרש, אשת קטן, אישה שהלך בעלה למדינת הים וכדו' – אם נסתרו עם זרים, כיון שהבעלים לא יכולים לקנא להן יקנו להן בי"ד, כדי להפסידן כתובתן.

לכאורה יש כאן הוכחה גמורה לכך שכתובה דאוי, דאל"כ מה שיידך לומר שהפסוק בא ללמד שאין כאן דין כתובה?

תוס' שם⁷ התייחסו לראיה זו, ואמרו שהפס' לא נצרך לכתובה אלא לומר שאותה אישה תהיה אסורה מכאן ואילך על בעלה ועל בועלה, והתנא רק רצה להשמיענו שעוברת על דת צריכה התראה כדי שתפסיד כתובתה.

ראינו לעיל, שתוס' באותו הדיבור סוברים שגם רשב"ג עצמו לא בא לומר שכתובה דאוי, ועל כן נזקקו לתירוץ זה, ואילו לשיטת ר"ת – שהלכה כרשב"ג – הגמרא מתאימה מאוד. מ"מ לדעה הסוברת שכתובה דרבנן, לכאורה נוכל לתרץ בפשטות ולומר שברייתא זו היא אליבא דרשב"ג, ואכן אינה להלכה.

ח. כתובות דף נ"ו: – שיטת רבי מאיר

ר"מ פוסק², שכל הפוחת לבתולה ממאתים ולאמנה ממנה – הרי בעילתו היא בעילת זנות, ומוסיפה הגמרא שגם אם התנה על כך תנאו בטל, ונחשב שהתחייב לה כתובה, ומ"מ כיון שלא

³⁸ דף פ"א:

³⁹ עיי רש"י שם ד"ה "אינה משנה".

⁴⁰ ד"ה "אלא".

⁴¹ דף מ'. מדפי הר"ן ד"ה "אלא מוציאין".

⁴² במדבר ה', י"ב.

כתב לה ממילא לא סמכא דעתה ולא מתכוונת להינשא לו, ועל כן בעילתו זנות. כמו כן אומר ר"מ⁴³, שאסור לאדם להשהות אשתו בלא כתובה אפילו יום אחד, כיון שלא סמכא דעתה. אומר המרדכי²⁹: בב"ק פרק החובל⁴⁴ רואים שהאסור לאדם לשהות עם אשתו בלא כתובה אפילו שעה אחת הוא הסיבה לכך שעבד ואישה פגיעתן רעה, כלומר – אם פגעו והזיקו לאחר, אין האדון והבעל חייבים לשלם, שהרי אם יכול לשהות בלא כתובה – למה לא נאמר שתמכור האישה את כתובתה ובכסף תשלם על הנזק? מוכח שאסור לה למכור. והרי דין זה של עבד ואישה הינו מוסכם על כולם ואין חולק, וא"כ יוצא שהלכה כר"מ, קרי – כתובה דאוי! ועוד, באותה סוגיה שם⁴⁵ ישנו מקרה שאחתיה דרמי בר חמא איבדה כתובתה, ופסקו לרב אויא בעלה לכתוב לה חדשה, כי הלכה כר"מ!

יש מקום להעיר כאן, כי לקמן נראה שבדעת רשב"ג נחלקו המפרשים אם רק הכתובה עצמה (עצם החיוב לשלם) הינה מדאוי, או שגם הסכום (מאתים) הוא מדין תורה. בדעת ר"מ, לעומת זאת, מוכח בפשטות שגם הסכום הינו דאוי, שכן אחרת לא שייך הדין של "כל הפוחת לבתולה ממאתים" וכו'², כיון שסו"ס לא הפקיע את כל חיוב הכתובה אלא רק הקטין אותו, וכן רואים במפורש גם ברש"י בב"ק⁴⁶. יוצא לכאורה, שהמרדכי – שבא להוכיח מגמרא זו שהלכה שכתובה דאוי – רוצה לומר שגם הסכום עצמו דאוי.

ביחס לראיה הראשונה של המרדכי, יש מקום אולי לתרץ כך: אמנם דין 'כל הפוחת' מבוסס על כך שכתובה דאוי ולכן תנאו בטל, אך הדין השני של "אסור לאדם שישהא את אשתו... בלא כתובה"⁴³ אינו קשור לענייני תנאים, שהרי הוא תקף גם במקרה שאיבדה כתובתה (כאותו מקרה של אחתיה דרמי בר חמא), וא"כ נוכל לומר שכתובה דרבנן, ובכ"ז ייפסק דין זה להלכה.

ואולי זו גם כוונת הגר"א⁴⁷, שאומר שאין הוכחה משם שהלכה כר"מ שכתובה דאורי, כי יתכן שאכן להלכה מותר לאדם להשהות אשתו בלא כתובה, ומוסיף – גם אם נאמר שאסור לו, יתכן שהלכה כר"מ ולא מטעמיה. הגר"א מוכיח זאת מכך שרב נחמן פוסק בשם שמואל⁴⁸ כר"מ שאסור לשהות, ואילו בדף י' פסק רב נחמן שכתובה דרבנן (ומ"מ מעיר הגר"א, שהחולקים יבארו שבדף נ"ז אמר רב נחמן את דבריו משמיה דשמואל וליה לא סבירא ליה).

יש להעיר, שהרמב"ם פסק מצד אחד שכתובה דרבנן⁴⁹, ומצד שני – כפי שמקשה המרדכי – פסק גם שכל הפוחת לבתולה ממאתים בעילתו בעילתו זנות⁵⁰, והרי אמרנו שהדברים תלויים זה בזה! מתרץ המ"מ⁵¹, שהרמב"ם פוסק כר"מ אך לא מטעמיה; הוא סובר שחכמים עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה, וא"כ תנאו בטל ובעילתו היא זנות כי לא סמכא דעתה.

ט. גביית כתובה מזיבורית

⁴³ ב"ק דף פ"ט.

⁴⁴ דף פ"ט:

⁴⁵ דפים נ"ו:-נ"ז.

⁴⁶ דף פ"ט: ד"ה "אי דנפישא".

⁴⁷ ס"י ס"ו ס"ק כ"ב.

⁴⁸ דף נ"ז.

⁴⁹ ה"ל אישות פרק י' הלכה ז', פרק י"א הלכה י"ד, פרק י"ב הלכה ב'.

⁵⁰ שם פרק י"ב הלכה ח'.

⁵¹ ה"ל אישות פרק י"ב הלכות וי-ח'.

דין ידוע בש"ס⁵², שגביית בעל חוב היא בבינונית ואילו גביית כתובה היא בזיבורית. אומר הרא"ש⁵³: מוכח מכאן שכתובה היא דרבנן. יתכן שראייתו היא מכך שכתובה איננה בבינונית, ולמה יהיה שונה דינה מדין בע"ח; אך יתכן שרוצה לומר שדינה אמור להיות בעידית, כדין מוהר הבתולות⁵⁴.

ישנן כמה אפשרויות לתרץ. בהתייחסם לשיטת ר"מ הסובר שכתובה דאו', ומנגד אומר שכתובה בבינונית, אומרים בעלי התוס'⁵⁴: מדאו' מגיע לאישה לגבות מעידית, אלא שחכמים הורידו לבינונית מתוך רצון לעזור לנשים עצמן; חז"ל רצו למנוע מצב בו אנשים לא ירצו להתחתן מחשש שמא יאבדו את מיטב קרקעותיהם, ועל כן שינו את הדין. אם נלך בדרך זו, נוכל לומר שגם רשב"ג – הסובר שכתובה דאו' – מסכים שגבייתה בזיבורית, שכן זו תקנת חכמים כדי שיקפצו על הנשים. בגיטין⁵⁵ מביאים תוס' תירוץ נוסף לקושיית הרא"ש, ואומרים שחז"ל הפקיעו את דינה של האישה מסיבה אחרת – כדי למנוע מצב בו האישה תחפוץ בכתובתה ועל כן תקניט את בעלה במטרה לגרום לו לגרשה, בדומה לדין בע"ח בו יש חשש שיראה אדם לחברו שדה נאה ויחפוץ בה ומתוך כך יקום וילונו. אלא שפה ישנה בעיה, כיון שהגמרא שם אומרת בפירוש שהטעם שגובה מזיבורית הוא משום ש"יותר ממה שהאיש רוצה לישא האשה רוצה לינשא"⁵⁶, ולא שיש פה תקנה מיוחדת של חז"ל, וא"כ למה להפקיע דינה של האישה? עונים תוס': הטעם הנ"ל בא רק לומר למה לא נעשה דינה לפחות בבינונית, הרי כמו שבבע"ח יש טעם של נעילת דלת בפני לוויים, כך בכתובה יש טעם של "חינא", דהיינו – למנוע מצב בו הנשים עצמן לא ירצו לינשא! על כך אומרת הגמרא, שכיון ש"יותר ממה שהאיש וכו' לכן לא נעלה לבינונית, ומ"מ זה שאין לה זיבורית הוא אכן מתקנה שמא תקניטנו, וזה הטעם העיקרי.

דרך נוספת יש ברשב"א⁵⁷. לקמן נראה שישנן שיטות האומרות שגם רשב"ג דיבר רק על הכתובה עצמה ולא על הסכום, ואומר הרשב"א שלפי זה יתכן שגם הוא יסכים שגובה לכתובה רק מזיבורית. כלומר, הרשב"א רוצה לומר, שלא רק גובה התשלום הינו מדרבנן אלא כל מה שקשור לענייני התשלום והגבייה.

י. בכורות נ"ב. – גביית כתובה משבח

בכורות ישנו דין, שאם אדם לווה כסף ואח"כ מכר את שדהו המשועבדת – יוכל לבוא הנושה בזמן הפירעון ולגבות גם את השבח שהשביח הלוקח באותה שדה, משא"כ בכתובה – שהאישה תגבה רק את מה שהיה בזמן המכירה. דין זה מופיע כסתם משנה, וא"כ משמע שכך הלכה. אומר התוס' רי"ד⁵⁸: מוכח מכאן שכתובה דרבנן, אחרת למה ייגרע כוחה מכח בע"ח? ומוסיף עוד, שדין זה מוזכר שם במשנה יחד עם דינים אחרים שנפסקו להלכה, וא"כ משמע שאכן גם דין זה התקבל!

⁵² גיטין דף מ"ח:

⁵³ כפי שרוצים לומר תוס' בגיטין, יובאו דבריהם מיד.

⁵⁴ דף י'. ד"ה "הואיל".

⁵⁵ דף מ"ח: תוד"ה "וכתובת אשה".

⁵⁶ גיטין דף מ"ט:

⁵⁷ דף י': ד"ה "הואיל".

⁵⁸ על כתובות דף ק"י:

נוכל אולי לתרץ ע"פ דברי התוס' בגיטין שהזכרנו לעיל; לגבי שבח יש חשש מיוחד של 'שמא תקניטנו', שכן גם אם נאמר שאין חשש שסתם כך תרצה אישה להתגרש כדי לגבות כתובתה, שהרי מראש נישאה עם כתובה זו, מ"מ סביר מאוד שתוך כדי חייהם המשותפים תראה האישה שאדם שקנה קרקע מבעלה השביח אותה מאוד והעלה את שוויה באופן מיוחד ועל כן תחליט לגרום לבעלה לגרשה (ציור זה אפשרי רק במקרה שבעלה ייחד לה קרקע מסוימת; אחרת, בכל אופן לא תגבה יותר מדמי הכתובה). לכן תיקנו חכמים שלא תגבה את השבח, משא"כ בע"ח ששם אין סיבה לומר זאת.

י"א. כתובות דף נ"א. – "תנאי בית דין"

אומרת המשנה: אם אדם לא כתב לאשתו כתובה – בכ"ז גובה כדינה, בתולה מאתים ואלמנה מנה, ומוסיפה טעם "מפני שהוא תנאי בית דין".
הרא"ש⁵⁸ ורבנו שמחה⁵⁹ מוכיחים מלשון זו – "תנאי בית דין" – שכתובה היא דרבנן. לעומת זאת, ראשונים רבים, בהם הרמב"ן⁶⁰ והריטב"א⁶¹, נוטים לומר שגם רשב"ג לא רצה אלא לומר שעצם חיוב הכתובה הוא דאורייתא, ואילו הסכום או סוג הכסף ייקבעו ע"פ תקנות חז"ל. לפי זה ממילא לא קשה, כי אכן הסכום הינו לא יותר מאשר "תנאי בית דין". ונאריך בעניין זה בסמוך.

סוג המטבע – למ"ד דאורייתא

בדברי הרא"ש ורבנו שמחה הנ"ל רואים שהבינו כי למ"ד כתובה דאורייתא גם סוג המטבע הינו מדאורייתא, שאל"כ לא מובנת ראייתם. כסף של התורה הינו 'כסף צורי', שערכו גדול פי שמונה מכסף של חכמים, שהוא הקרוי בכל מקום 'כסף מדינה'. כן נראה גם בדעת ר"ת²², אשר אמנם פוסק כרשב"ג, שלא כדעת הרא"ש, ומ"מ רואים שסובר שמה שנהגו לכתוב בכתובה "דחזי ליכי מדאורייתא" הוא משום שסומכים על דעת רשב"ג שכתובה דאורייתא, ובפשטות נראה בלשון זו של הכתובה שהסכום הזה מגיע לה מהתורה, ולא רק כתובה באופן כללי.
וכן נראה שדעת רש"י גם במס' ב"ק⁴⁶, אלא ששם מתייחסת הגמרא לדעת ר"מ, וא"כ יתכן שדווקא לשיטת ר"מ גם הסכום הינו דאורייתא, וכמו שראינו לעיל שגם המרדכי הבין כן בדעת ר"מ.
הרמב"ן וכן הריטב"א עצמו חולקים על שיטה זו, כפי שראינו, ואומרים שגם לרשב"ג הסכום וסוג הכסף אינו דאורייתא; ומבאר הריטב"א, שמהתורה אין קצבה אלא יתן כל אחד כפי מה שירצו בני הזוג או כמה שיתקנו חכמים. כך מפרש הוא את לשון רשב"ג⁶² "מכאן סמכו חכמים לכתובת אשה מן התורה", דהיינו – מהתורה יש סמך לכך שצריך כתובה כלשהי, אך את הפרטים קובעים חכמים. המצפה איתן מפרש בדרך דומה את לשון "סמכו", ואומר שאכן יש לימוד גמור מהפסוק לעצם דין הכתובה, ומה שכתוב "סמכו" הוא לעניין השיעור, קרי – רבנן למדו בדרך אסמכתא שהסכום הוא מאתים, כמו קנסו של אונס.
הרמב"ן מוסיף אף יותר ואומר שמלשון "סמכו" נראה שבאופן כללי אין פה אלא אסמכתא ותו לא. אמנם כתובה מהתורה, אך זה בגדר הלכה למשה מסיני, והפס' אינו אלא אסמכתא לדין זה שיש כתובה.

⁵⁹ מובא בהגמ"י הלי' אישות פרק י' ס"ק ו'.

⁶⁰ סוף כתובות, דף ק"י: ד"ה "נשא אשה".

⁶¹ שם ד"ה "הכל מעלין".

⁶² דף י'.

סוג המטבע – למ"ד דרבנן

בפשטות, אם כתובה דרבנן – ודאי שגם סוג הכסף הוא כסף דרבנן, דהיינו כסף מדינה. כך אכן כתבו רוב הראשונים⁶³, וכן נראה אולי שהבין גם ר"ת, שבעקבות המנהג לכתוב "דחזי ליכי מדאורייתא" הוצרך לומר שנפסק להלכה כרשב"ג, ומשמע שהבין שלא שייך לומר שלמ"ד כתובה דרבנן יהיה הכסף כסף צורי.

בדברי הרא"ש ישנו כיוון אחר. הרא"ש נוטה לומר, שנהגו לכתוב כן בכתובה כדי להדגיש שצריך לתת שקלים של תורה ולא של רבנן. חכמים הם שתיקנו את תשלום הכתובה, והם תיקנו לתת כסף של תורה על מנת שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, ואסמכוה אקרא ד"מהר הבתולות". כן מופיע גם בתלמידי רבנו יונה⁶⁴ בשם "רבני צרפת".

הים של שלמה²⁰ מביא ראיה לדברי הרא"ש, ואומר שאם אכן הכוונה היא לכסף מדינה – לא שייך לומר שחכמים תיקנו כתובה "כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה", כיון שמדובר בסכום קטן ביותר וא"כ אין פה שום מעכב. מצד שני, מקשה היש"ש, הרי לכו"ע באלמנה כותבים "דחזי ליכי מדרבנן", ואם המילים "דחזי ליכי" עוסקות בסוג הכסף, ממילא שם ודאי מדובר במעות דרבנן, ויוצא ממילא שכתובת אלמנה אינה חצי מכתובת בתולה אלא הרבה פחות מכך, ודבר זה הוא נגד גמרות מפורשות! לכן נוטה היש"ש לומר שכתובה דאוי, ועל זה מוסבות המילים "דחזי ליכי", ומ"מ סוג הכסף הינו של תורה – גם בבתולה וגם באלמנה.

הנ"מ בין השיטות

כעת, לאחר שסקרנו מעט את הסוגיות השונות, נוכל לנסות ולעמוד על הנ"מ שבין מ"ד כתובה דאוי למ"ד דרבנן.

1. המרדכי מביא קודם כל נ"מ פשוטה, והיא אותו מקרה בדיוק בו חלקו רשב"ג ורבנן: אדם נשא אישה בקפוטקיא וגירשה בא"י, באילו מעות עליו לשלם. מקשה המרדכי: הרי סו"ס חד שיעורא הוא, כלומר – משערים את ערך המטבעות על פי משקלם, וא"כ בכל מקרה נגיע לסכום שווה! ומתריך: נ"מ כשהוסיף לה; נראה אולי שכוונתו למקרה בו הוסיף לה הבעל בכתובה מספר מסוים של מטבעות, ולא ציין מאיזה סוג, ופה נפלה מחלוקתם.
2. אם אכן נבאר שמ"ד כתובה דאוי יסבור שאף הסכום וסוג הכסף הוא דאוי (כרא"ש), ומ"ד דרבנן יסבור שאף הם דרבנן (כרוב הראשונים, שלא כרא"ש) – יש ודאי נ"מ בין השיטות. אלא שלמעשה אין במפרשים דעה מפורשת כזאת לכאורה, שהרי לרא"ש יש בכל מקרה כסף צורי ולרוב הראשונים יש בכל אופן כסף מדינה.
3. המרדכי והב"ח⁶⁵ אומרים, שלמ"ד דאוי – תיגבה הכתובה מבינונית (אולי שלא כתוס', שאמרו בדף י' שמדאוי גובה מעידית, כמוהר הבתולות), ולמ"ד דרבנן – תיגבה מזיבורית. כך רואים בגמרות; בדף י'. עסקו בשיטת דרבנן ואמרו שגובה זיבורית, ובפרק הניזקין אמרינן לר"מ שכתובה דאוי ועל כן גובה מבינונית.

⁶³ ר"ן, ריטב"א, וכן הנימו"י בב"ק דף י"ח. בדפי הרי"ף.

⁶⁴ בשיטמ"ק.

⁶⁵ ס"י ס"ו ד"ה "כתב רבינו תם".

4. הב"ח כותב, שלפי ר"ת חייבים לכתוב "דחזי ליכי מדאורייתא", כי אחרת יד בעל השטר על התחתונה ויאמר 'לא התכוונתי להתחייב אלא בכסף מדינה', ואילו לפי הרא"ש – בכל מקרה כסף דאוי, גם אם לא כתב כן. יוצא כאן חידוש גדול: דוקא הרא"ש, שסובר כתובה דרבנן, יאמר שתמיד ישלם בכסף צורי.
5. הטור⁶⁶ נוקט בלשון ש"חכמים תקנו כתובה לאשה כדי שלא תהא קלה" וכו'. נחלקו נושאי הכלים בביאור כוונת דבריו, מדוע הוצרך לומר דברים אלו: הב"י סובר, שנקט כך ביחס לרישא של דבריו, שם כתב שאסור לאדם להתייחד עם אשתו ללא כתובה, וכעת מבאר הטור עצמו מהי כתובה ומדוע נתקנה – כדי שלא תהא וכו'. הב"ח חולק, ומסביר שהטור מבאר למה אסור להתייחד ללא כתובה. הטעם לכך הוא כיון שכתובה היא רק דרבנן (ותיקנוה כדי שלא תהא קלה), וממילא אם לא כתב לה כן בפירוש לא סמכא דעתה, אע"פ שזהו תנאי בי"ד. יוצא לכאורה לפי דבריו, שלמ"ד דאוי אין בעיה כזו, ומותר לאדם להשהות את אשתו ללא כתובה (ולא כמו שרצינו לומר לעיל, שדין זה של ר"מ מוסכם גם על מ"ד כתובה דאוי), ויש פה א"כ נ"מ נוספת.

שיטת הירושלמי

הירושלמי⁶⁷ מביא את מחלוקת רשב"ג וחכמים, אלא שהופך את הדברים – ת"ק סובר כתובה דאוי ורשב"ג סבירא ליה כתובה דרבנן. חשוב לציין, כי גם בבבלי בכתובות⁶⁸ מובאת ברייתא בגירסה זו, אלא שהגמרא מקשה עליה ואומרת "איפוך". המרדכי כנראה גורס אחרת בירושלמי, ואומר שלפי הירושלמי גם ת"ק וגם רשב"ג סוברים שכתובה היא דאוי⁶⁸, ופסיקת רשב"ג שעל הבעל לשלם ממעות קפוטקיא – היינו משום שלא עדיף ממלוה בשטר, דאזלינן ביה בתר שעבודא. ע"פ זה רוצה לבאר גם את הירושלמי, ואומר שמה שאמרו בשם רשב"ג ש"סמכו חכמים לכתובת אשה מן התורה" אינו מוסב על עצם חיוב הכתובה, שכן הוא דאוי ממש ואינו רק אסמכתא, אלא מוסב על שיעור התשלום. מ"מ שיירי הקרבן שם מקשה על המרדכי ואומר שבירושלמי מפורש אחרת. באוצר הגאונים⁶⁹ מובאת שאלה שנשאל אחד הגאונים (רב האי גאון או רב שרירא גאון, ע"פ נוסחאות שונות), ובה נאמר שחלק מהגאונים פסקו כרשב"ג, וכן נמצא בכתובות הבאות מהמערב, שנכתב בהן "דחזו ליכי מן דאורייתא", ואילו חלק מהחכמים, ביניהם רב חנניה גאון, פוסקים שכתובה דרבנן, וע"כ כותבים רק "דחזו ליכיי". עונה הגאון שם, שכל חכמי בבל מסכימים שכתובה מדרבנן ואין ביניהם אחד מעולם שסמך על רשב"ג, כפי שרואים בדף ק"י "לאפוקי מדרשב"ג". ומעיר שם, שטעותם של האחרים נובעת מהירושלמי, שם הפכו את שיטות רשב"ג וחכמים. כלומר, כיון שהופכים את השיטות, ממילא קל יותר לפסוק שכתובה דאוי, ע"פ הכלל האומר כי "יחיד ורבים הלכה כרבים" (אע"פ שראינו שבמקרה זה יש כלל הפוך, שהלכה כרשב"ג במשנתנו). מ"מ רואים שהגאונים הנ"ל דחו את הירושלמי מההלכה.

⁶⁶ ריש סי' ס"ו.

⁶⁷ סוף מסכת כתובות.

⁶⁸ משא"כ לבבלי, שם במפורש מבינה הגמרא שת"ק סבירא ליה כתובה דרבנן.

⁶⁹ חלק התשובות, עמ' 38.

הריטב"א⁷⁰ מביא שרבים פסקו כתובה דרבנן, ואומר שיש לכך חיזוק מהירושלמי, שם פסקו הלכה כרבנן. מקשה שיירי הקרבן: הרי הירושלמי סובר שלפי רבנן כתובה דאוי, וא"כ בעצם פוסקים שם במפורש שכתובה מהתורה! ואולי צריך לומר, שהוא רק בא להוכיח משם שלא חייבים לפסוק כרשב"ג במשנתנו, אך דחוק וצ"ע.

ההגמ"י⁷¹ מביא את דעת רבנו שמחה, אשר מקבל את דעת הירושלמי שלא הופך את השיטות, וע"פ זה פוסק שכתובה דרבנן, שכן כך סובר רשב"ג לפי הירושלמי, והכלל הוא שהלכה כרשב"ג במשנתנו. מקשה עליו ההגמ"י: איך שבק לבבלי ופסק כירושלמי? ומתרץ, שכנראה גם בבבלי יש דעות ההופכות את השיטות, שהרי רואים שיש אמוראים שפסקו כתובה דרבנן, לכאורה נגד הכלל שהלכה תמיד כרשב"ג. יתכן שזוהי גם כוונתו של הריטב"א, שאמנם בירושלמי עצמו משמע שהלכה כתובה דאוי, אך מ"מ משם למדים שלרשב"ג כתובה דרבנן ועל כן כך נפסוק למעשה.

פסיקת ההלכה – דאוי או דרבנן

ננסה כעת בקצרה לראות את דעות הפוסקים בענייננו למעשה:

הפוסקים שכתובה דאוי: ר"ת בתוס', וכן מביא ההגמ"י בשם "מורי רבינו ז"ל".

הפוסקים שכתובה דרבנן: בה"ג⁷², רי"ף, ר"ח, מרדכי, רמב"ן, ריטב"א, רא"ש, הטור, השו"ע ועוד. דעת רש"י: בפשוטו רש"י סובר שכתובה דרבנן – כך ראינו במפורש בדף פ"ב, וכן אומר ההגמ"י שרואים ברש"י בסנהדרין⁷³. אלא שברש"י על התורה לכאורה לא משמע כן. רש"י על הפסי "מהר? מהרנה"⁷⁴, מפרש "יפסוק לה מוהר, כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה". מקשה עליו שם הרמב"ן: הרי כתובה דרבנן, ואיך יתכן לבאר שהפסוק עצמו עסק בכתובה? לכן מבאר שם ש"מהר"⁷⁵ אינו כתובה אלא סבלונות. מ"מ רואים לכאורה ברש"י, וכן הבין בו הרמב"ן, שכתובה דאוי. גם ברא"ם משמע כן, כיון שהוא תמה על קושיית הרמב"ן – מה הקושי לומר שרש"י פסק כדעה שכתובה דאוי.

אלא שהמהר"ל במקום⁷⁵ תוקף את הרמב"ן מכיוון אחר, ואומר שלדבריו יוצא שמחלוקת התנאים היא בעצם בפירוש הפסי, האם "מהר" פירושו סבלונות או כתובה, וזה דבר שקשה לאומרו, כי אין לכך כל מקור בגמרא! לכן מבאר שם, שאה"נ – גם לרש"י כתובה דרבנן, והתורה רק אמרה שיתן לה כדרך שנהוג שבעל נותן לאשתו; זהו א"כ מנהג העולם ולא דין תורה. בנקודה זו חלקו התנאים – האם התורה באה לציין מנהג או שבאה לומר לנו דין גמור. לדרך זו, יתאימו דברי רש"י על התורה עם שיטתו בכתובות ובסנהדרין.

דעת הרמב"ם: הרמב"ם במשנה תורה⁷⁶ אומר מפורשות בזו הלשון: "חכמים הם שתיקנו כתובה לאשה כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה". והבאנו לעיל את דבריו בפירוש המשניות³², שם גם ניתן לכאורה להבין כן, שכתובה דרבנן.

⁷⁰ דף קי"י: ד"ה "הכל מעלין".

⁷¹ ה"ל אישות פרק י" ס"ק ו'.

⁷² כך הובא משמו בהגמ"י שם.

⁷³ דף ח'. ד"ה "ואמר", שם מביא רש"י כהלכה פסוקה את דברי רב נחמן בדף י'.

⁷⁴ שמות כ"ב, ט"ו.

⁷⁵ בגור אריה.

⁷⁶ ה"ל אישות פרק י' הלכה ז'.

אלא שבספר המצוות⁷⁷ משמע לכאורה אחרת. הרמב"ם אומר שם, שיש איסור תורה לבוא על אישה בלא כתובה ובלא קידושין, ולומד זאת מהפסוק "לא תהיה קדשה מבנות ישראל"⁷⁸. מקשה עליו שם הרמב"ן⁷⁹, כפי שהקשה על רש"י במשפטים: הרי כתובה דרבנן! ואכן, המגילת אסתר מעיר שלכאורה ישנה סתירה בין היד החזקה לספר המצוות (ומ"מ קי"ל שבמקרה כזה אזלינן בתר היד החזקה).

כתיבת "דחזי ליכי מדאורייתא"

קצת נעיין בדעות המפרשים והפוסקים ביחס למנהג לכתוב בכתובה שמאיתם הזוזים ראויים לאישה מן התורה.

באופן פשוט, לשיטת ר"ת – שכתובה דאוי וככל הנראה גם הסכום והסוג – מובן שכתובים "דחזי ליכי מדאורייתא", כפי שכותב ר"ת עצמו. כך גם מביא ההגמ"י בשם מורו, שפסק שכתובה אשר כתוב בה "דחזי ליכי מדרבנן" פסולה היא ומזויפת מתוכה, וגרוע זה אף ממקרה בו לא כתב כלל כתובה.

הרא"ש, כפי שראינו, פוסק שכתובה דרבנן, ובכ"ז אומר שנהגו לכתוב "דחזי ליכי מדאורייתא" כיון שתיקנו חכמים לשלם בכסף צורי. בדרכי משה⁸⁰ פסק הרמ"א, שטוב לכתוב סתם "דחזי ליכי", אך בהגהותיו על השו"ע⁸¹ כתב במפורש שהמנהג הוא לכתוב "מדאורייתא", כיון שלמרות שכתובה דרבנן – בכ"ז משערים בכסף צורי, כדעת הרא"ש.

לעומת זאת, רוב הפוסקים נוקטים שכל הכתובה דרבנן – גם עצם הכתובה וגם סוג הכסף, ועל כן כותב הר"ן שטעות לכתוב כן בכתובה. ובאוצר הגאונים שהוזכר לעיל⁸², כותב "ועדיין מגונה מאד אצלנו מאן דכתב בכתובה דחזו ליכי מן אורייתא, ומהדרין ליה רבנן", וצ"ע מה כוונתו למעשה, האם הכתובה פסולה או שרק לחומרא אומרים לו לכתוב כתובה חדשה. והריטב"א כתב במפורש, שכיון שכתובה דרבנן לכן אולי אם כתב כן אין זו כתובה כלל, וממילא גם אסור לו לשהות עם אשתו כל זמן שלא יכתוב לה אחרת. ומ"מ, כדי לצאת ידי הספק, ממליץ לכתוב "דחזי ליכי" בסתמא, כדברי הד"מ.

רבי פנחס הלוי⁸³ מסכים שכתובה דרבנן, אך סובר שגם אם כתב כן בכתובה אין היא פסולה, כיון שאמדינן דעתיה דמסתמא נתכוון לייפות כוחה להביא לה מאיתם של כסף צורי.

דין כתובת אלמנה

עד כאן עסקנו בכתובת בתולה בעיקר, ויש מקום לבחון מה הדין בכתובת אלמנה או בעולה, שחיובה מנה.

הדעה הרווחת בראשונים היא, שלגבי כתובה זו לא נפלה שום מחלוקת, ופה יודה רשב"ג שהכל דרבנן. כך רואים בתוס' ביבמות⁸⁴, שמקשים לשיטת ר"ת למה אומרת הגמרא שם "מאי טעמא

⁷⁷ מצוות לא תעשה, מצוה שני"ה.

⁷⁸ דברים כ"ג, י"ח.

⁷⁹ בהשגות על ספר המצוות.

⁸⁰ סי' ס"ו ס"ק י"א**.

⁸¹ סי' ס"ו סעי' ו'.

⁸² עמ' 40.

⁸³ הובאו דבריו בריטב"א סד"ה "רשב"ג אומר".

תקינו לה רבנן כתובה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה", ומתריצים שהגמרא עסקה בכתובת אלמנה, שהיא אכן דרבנן.

גם בדף נ"ו הולכים תוס' בדרך זו⁸⁵, ואומרים כך: מה שאמרה הגמרא "קסבר רבי מאיר כתובה דאורייתא", אע"פ שכתובת אלמנה דרבנן, צ"ל שמ"מ עיקר דין כתובה הוא דאורייתא. נראה שתוס' בעצם מתקשים, וכן רואים בתוס' רא"ש, שהרי ר"מ אמר במפורש שגם הפוחת לאלמנה ממנה בעילתו בעילת זנות, ומדוע? הרי כתובתה דרבנן וא"כ תנאו קיים! לכן מתריצים שסו"ס עיקר כתובה דאורייתא.

אומר על כך הרעב"ץ⁸⁶ – דברי תוס' הם דחוקים, ובאמת משמע בגמרא שלפי ר"מ גם כתובת אלמנה היא דאורייתא. ומבאר שם, שאולי למד זאת ר"מ מכך שכתוב "כמהר הבתולת"⁸⁷ ולא "כמהר בתולת", ומשמע מלשון זו שיש מוהר לבתולות ויש מוהר אחר, לאלמנות, וא"כ כתובת אלמנה דאורייתא. בב"ק פ"ט: מובאת שיטת ר"מ, ורש"י שם⁸⁷ אומר במפורש "שכתב לבתולה יותר ממאתים ולא אלמנה יותר ממאה הראויה לה מן התורה"; רואים א"כ שרש"י סובר, שלפחות בדעת ר"מ גם הסכום הוא דאורייתא, הן בבתולה והן באלמנה.

ברמב"ן שם⁸⁸ מובאים שלושה הסברים שונים למילות הגמרא "קסבר ר' מאיר כתובה דאורייתא": א. גם כתובת אלמנה דאורייתא. ויש א"כ מקור מפורש בראשונים לדברי הרעב"ץ. ב. כתובת אלמנה היא דרבנן, אך בכל זאת לא פלוג בכתובות, ולכן תנאו בטל גם שם. ג. אכן כתובת אלמנה דרבנן ואין תנאו בטל, ונקטו במשנה "הפוחת" רק משום בתולה. הסבר זה הוא לכאורה דחוק יותר, כיון שסו"ס גם אלמנה מוזכרת בפירוש.

בגמרא בדף י'. מובאים דברי רשב"ג שכתובה דאורייתא, ומביאים שם שני תירושים לברייתא האומרת שרשב"ג סובר כתובה דרבנן: תירוץ ראשון – "איפוך", הגירסה איננה מדויקת. תירוץ שני – "חסורי מיחסרא", ולפי זה מה שאמר רשב"ג שכתובה דרבנן עסק רק בכתובת אלמנה. יתכן אולי לומר שזוהי המחלוקת בין הלישנות – ללישנא קמא א"א לתרץ כן מפני שגם כתובת אלמנה היא דאורייתא, ולפי לישנא בתרא יש חילוק בין כתובת בתולה לכתובת אלמנה.

נקודה שניה לביורור היא סוג הכסף אותו צריך הבעל לשלם במקרה של כתובת אלמנה או בעולה. המרדכי מביא שגם באלמנה, למרות שכתובתה דרבנן, תיקנו לשלם בכסף צורי. זה אכן מתאים לשיטת הרא"ש הסובר שגם כתובת בתולה מדרבנן ובכ"ז החמירו בסוג הכסף, וא"כ יש יסוד סביר להניח שתיקנו כן גם באלמנה. דעה זו מובאת גם ברמ"א⁸⁹.

הבית שמואל במקום⁹⁰ חולק ואומר שזוהי דעת יחיד ואין הלכה כמותה. מעיר עליו בהגהות רע"א⁹¹: אין זו דעת יחיד, כיון שתוס' אומרים כן במפורש בכתובות⁹²: "וכן מנה דאלמנה דהוי

⁸⁴ דף פ"ט. ד"ה "מאי טעמא".

⁸⁵ דף נ"ו: ד"ה "קסבר רבי מאיר".

⁸⁶ על דף נ"ו: שם.

⁸⁷ ד"ה "אי דנפישא".

⁸⁸ דף נ"ו: ד"ה "קסבר ר' מאיר".

⁸⁹ סי' ס"ו סעי' ו'.

⁹⁰ סי' קי"ד.

⁹¹ סי' ס"ו ס"ק ב'.

⁹² דף ס"ז. ד"ה "אמר אביי".

לכולי עלמא דרבנן הוי מנה צורי", ומביאים תוסי' סימוכין לכך מהגמרא בדף י"ב, שם נאמר שכתובת אלמנה היא מחצה כשל תורה.